

Ficționalizarea eului reflectată în *Alte Culori* de Orhan Pamuk

Cristina STAN

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Facultatea de Litere
„Dunărea de Jos” University of Galați, Faculty of Letters
Personal e-mail: cristinastn@gmail.com

Fictionalization of the self reflected in “Other Colors” - Orhan Pamuk

The autobiographical genre allows the recounting of past experiences through a series of expressive “lens”, in other words, through the means of fiction. The aim of this article is to decode in “Other Colours” (1999), a volume of essays written by one of the most appreciated contemporary authors, Orhan Pamuk, the narrative identity that emerges by a fictionalization of the self. The autobiographical essay highlights certain significant views of the author, without displaying them entirely. The authenticity of the commented events isn't as important as the meaning revealed through the process of debating and speculating that organizes the discourse. A questioning of the self related to a type of personal history, inevitably linked to the greater history, is placed in a narrative frame that successfully manages to transform a personal reflection in a universal matter.

Keywords: contemporary Turkish literature, Orhan Pamuk, self, fictionalization, narrative identity, alterity

„Diferența între creatori și noncreatori este că celor dintâi le place să vorbească despre ei, câtă vreme celorlalți le repugnă. O operă *personală* e prin forța lucrurilor o confesiune mai mult sau mai puțin mascată”¹, însemna în *Caietele* sale unul dintre cei mai mari admiratori ai genului confesiv, preocupat de semnificația experienței redată autentic, de esențialul vieții, și nu de „doctrinile despre viață”.

Literatura autobiograficului propune un spectru larg de opere *personale*, așa-zisele scriituri intime, autoreferențiale, care se construiesc printr-un discurs la persoana I. Ceea ce încă suscită o mulțime de interogații și deschide piste de investigații asupra abilității de a masca sau nuanța prin condei o mărturie despre sine este dinamica dintre cele trei instanțe narative – autorul, naratorul și personajul. Discursul autobiografic are la bază o relație de echivalență între cele trei, adică va prefigura la nivel narativ un pact cu sine al autorului, ceea ce Lejeune a numit drept pactul

autobiografic: intenția autorului de a spune totul despre el. Ficționalizarea sinelui se va realiza în demersul confesiv în funcție de particularitățile fiecărui gen biografic și va contura o anumită identitate narativă.

Eseul autobiografic este una dintre scrierile autobiografice ale cărui repere teoretice au fost mai dificil de elaborat, căutându-se îndelung un model tipic, eventual o taxinomie. [Riendeau, 2005: 91] Eseul pare să eludeze unei încadrări clare tocmai prin melanjul său aparte de introspecție și deliberare, prin deschiderea sa candidă spre liberă speculație și autoobservație și de a trasa niște raționamente. Tentativa sa de cunoaștere asupra lumii este de cele mai multe ori nedeclarată și implică un drum de reflecție cu punctul de pornire din sine ce va revela în mod oportun perspective multiple și un caleidoscop de sensuri.

Eseul autobiografic este preferat de „autorii care nu vor să-și povestească viața de-a fir a păr, ci caută s-o interpreteze în stil eseistic.”² Eugen Simion este

Sursă foto: <http://www.thedailybeast.com/has-the-nobel-curse-killed-orhan-pamuk>

de părere că în cadrul acestui tip de discurs subiectiv, povestirea vieții pune în evidență, prin intermediul meditației, sensurile și simbolurile esențiale dintr-un traseu existențial. Fără a respecta o cronologie a evenimentelor ca în alte genuri (memoriile sau autobiografia), eseul nu își propune situarea omului prin adăugirea de momente, ci prin experiențe, idee subliniată de Malraux [Simion, 2002: 152]. Și care este în fond miza acestei situații? „L'essai n'apparaît pas seulement comme un moyen de représenter, ainsi que le souhaitait Montaigne, les «fantaisies humaines» en refusant esprits de sérieux et de système, il offre également l'occasion d'un questionnement, d'une méditation dont l'enjeu est une meilleure connaissance de soi.³”

Această cunoaștere de sine va întâmpina de regulă un fenomen de denaturare a parcursului reflexiv intenționat de autor. În raportarea pe care o face eseistul la propria viață, intervine *écart*-ul, adică distanța dintre sinele din trecut, cel care a trăit și a simțit ceea ce se interpretează eseistic și sinele din prezent, cel care ține condeiul și își comentează efectiv vechile tribulații. Mai mult decât atât, o diferență se poate remarca și între imaginea pe care o are sinele scriitor despre ceea ce a fost și conturul pe care îl va căpăta practic aceasta în cadrul scriiturii. George Gusdorf aduce în discuție în acest sens credința ingenuă a autorului într-o identitate constantă: „Le rédacteur d'écrits intimes, qui passe une partie de sa vie à écrire de soi, est persuadé que le moi dont il écrit est toujours le même objet de conscience dont il décrit successivement les divers aspects.⁴” Gusdorf explică practica acestei credințe în faptul că variațiunile grafice asupra unui traseu existențial vor fi create și descifrate ca descriind un individ identic cu sine însuși, în ciuda tuturor aparentelor diferențe și a reînnoirilor [Gusdorf, 1991: 248], în ciuda, am spune noi, *écartului* implicit. Marcat de candoare în ambiția de căutare a sensului prin autoanaliză,

discursul autoreferențial, incluzând desigur și eseul autobiografic, se va folosi de o substanță inepuizabilă „proche et lointain, à la fois semblable et différent, en vertu de la distance toujours maintenue entre le modèle mental et son expression scripturaire”⁵.

Pentru a surprinde ceea ce ne-am propus, respectiv reperele de bază din mecanismul de ficționalizare a acestui sine în cadrul eseului autobiografic, trebuie să ne îndreptăm așadar atenția spre *eul eseistic*, formulă pusă în discuție într-un articol de Pascal Riendeau. Transformarea scriptică a sinelui este strâns legată de instanța „eului textual”. [Riendeau, 2005: 93]

Pascal Riendeau lansează întrebarea: „Qu'est-ce qui caractérise le « je » essayistique par rapport au « je » poétique ou au « je » romanesque?”⁶ Alcătuită deci sub spectrul comparației, interogația se dovedește una foarte inspirată, mai ales dacă luăm în considerare următoarea caracteristică a eseului, ce trimite la contractele de lectură. Eseul autobiografic face apel la aceeași strategie de ambivalență pe care o regăsim și în cazul romanului autobiografic, respectiv o colaborare dintre pactul autobiografic și cel ficțional, pactul care îi pretinde lectorului să intre în jocul textului autobiografic, a cărui premisă este adevărul, dar în care acesta din urmă nu este și garantat, fiind mult mai puțin important decât expresivitatea celor relatate: „Fictions pseudo-autobiographiques”, conform lui Sébastien Hubier, eseurile autobiografice „aspirent, certes, à la vérité, mais garantissent que celle-ci peut aussi être atteinte par l'imagination.”⁷ Prin urmare, revenind la raportarea la alte euri ficționale, eul eseistic uzează și el de jocul imaginației și nu e mai puțin construit ficțional, subliniază Riendeau citându-l pe Jean-Marcel Paquette, cel care sugerează că eul de la baza discursului eseistic ar fi pur și simplu *altfel* [Riendeau, 2005: 93]. Ambiguitatea este inevitabilă. Riendeau subliniază faptul că în realitate, ceea ce reușește eseul să facă este de a plasa un „eu” textual al cărui statut nu este

nicicând lămurit lectorului: „référentiel pour certains, strictement fictionnel pour d'autres, il joue dans un théâtre ambivalent et il mérite que l'on interroge plus à fond son rôle.⁸”

„Negocierile” textuale dintre pactul autobiografic și cel ficțional completează așadar la ficționalizarea sinelui prin conjuncția și disjuncția celor două instanțe, autor și protagonist, care se pot apropia și se pot depărta în mod insesizabil: „Plutôt que d'affirmer que le je essayistique ne renvoie ni totalement à une unité fictive ni véritablement à un référent réel, peut-être devrait-on envisager qu'il est à la fois l'un et l'autre. Cette simultanéité contradictoire rejoint l'idée de créer une fiction de soi, dont la signification se manifeste plus distinctement dans l'essai.” Maniera în care se desfășoară ficționalizarea de sine presupune două aspecte:

„un sujet écrivain (un personnage, un énonciateur) fictif à l'intérieur d'un texte qui ne l'est pas et un espace de création ludique entre le sujet fictif du texte et l'auteur comme (im)possible référent hors textuel. Postuler l'existence d'une fiction de soi dans un texte hors fiction, c'est rappeler le projet paradoxal que l'essayiste peut entretenir avec la fiction lorsqu'il se met en scène, lorsqu'il fait de lui l'objet de son discours.¹⁰”

„Eul eseistic”, respectiv „subiectul”, își concretizează procesul de autocunoaștere prin selectarea anumitor experiențe proprii și devine apoi „obiectul” interpretării unei vieți. Putem vorbi cu alte cuvinte despre o dedublare a eului eseistic, care este *auctor* și *persona* în același timp și care oscilează între identitate și alteritate, după cum explică tot Riendeau: legătura singulară a subiectului eseului cu un obiect dublu (sinele și un obiect cultural) complică statutul subiectului [Riendeau, 2005: 95], întrucât „l'objet culturel traité par l'essayiste se révèle souvent un texte ou un épisode de la vie de l'essayiste lui-même. Cette relation privilégiée avec un autre (ou soi-même comme un autre) constitue une sorte d'alterité indispensable à la conception de l'essai.¹¹”

Raportul dintre istorie și ficțiune în operele autobiografice este definit de inserția modelelor narative, spune Ricoeur în celebrul său studiu *Temps et Récit*, reamintit în *Soi-même comme un autre*, iar înțelegerea sinelui înseamnă înseamnă în fond un act de interpretare [Ricoeur, 1990: 138]. Episoadele de viață supuse interpretării nu pot eluda actul povestirii, deoarece „l'interprétation de soi (...) trouve dans le récit, parmi d'autres signes et symboles, une médiation privilégiée.¹²” Identitatea sinelui se poate dezvălui deci prin intermediul narativității. Astfel că identitatea eului eseistic va fi una narativă, adică „fabricată” în cadrul discursului, tocmai prin seria de mici istorii descrise ce pun în lumină identitatea unui personaj: „La personne, comprise comme personnage de récit, n'est pas une entité distincte de ses «expériences». Bien au contraire:

elle partage le régime de l'identité du personnage, qu'on peut appeler son identité narrative, en construisant celle de l'histoire racontée. C'est l'identité de l'histoire qui fait l'identité du personnage.”¹³ Identitatea narativă este cea care împacă cele două întrebări ale conceptului de identitate personală, *ipse* și *idem* (*soi-même* și *autre que soi*), reunindu-le tocmai prin chestionarea de sine: o mediere între „le pôle du caractère, où idem et ipse tendent à coïncider et le pôle du maintien de soi, où l'ipséité s'affranchit de la mêmété.”¹⁴

Fragmentele de istorie personală comentate de Orhan Pamuk în formă eseistică ne conturează un personaj care e, și nu e, în același timp, autorul turc. Individul social care merge la conferințe, dă interviuri în presă și scrie romane nu este, bineînțeles, identic cu cel care se confesează (interven *écartul* și miza autoanalizei), iar acesta din urmă nu este nici el același cu cel care se construiește în centrul reflecției eseistice, într-o anumită măsură ficționalizat.

În cadrul prefetei la volumul de eseuri autobiografice „Other Colors”, Pamuk își descrie eseurile drept o aglomerare de idei, imagini și fragmente de viață cărora nu le-a găsit un loc într-unul din romanele sale. De altfel, titlul *Alte culori* sugerează o serie de „nuanțe” sau aspecte diferite de ceea ce regăsim, în mod obișnuit, în opera de ficțiune a lui Pamuk. Autorul își comentează demersul eseistic marcat de narativitate astfel: “I have put them together here in a continuous narrative. Sometimes it surprises me that I have not been able to fit into my fiction all the thoughts I've deemed worth exploring: life's odd moments, the little everyday scenes I've wanted to share with others, and the words that issue from me with power and joy when there is an occasion of enchantment.¹⁵”

Intenția mărturisită este de a scrie “a new book with an autobiographical center. I discarded many fragments and shortened others, taking only excerpts from my hundreds of articles and journals and assigning quite a few essays to strange locations that seemed to fit the arc of that story.”¹⁶

Eseul autobiografic permite, prin intermediul reflecției și al interogației asupra propriului traseu existențial, punerea în lumină a unor concepții-cheie și a unor perspective definitorii pentru un scriitor. Pamuk însuși remarcă privilegiul eseului autobiografic de a revela esențialul dintr-o existență, vorbind despre prezența unor “epiphanies, such curious moments when truth is somehow illuminated, Virginia Woolf once used the term *moments of being*.¹⁷”

Chestionarea sinelui va fi un ambițios demers de reunire a experiențelor percepute drept disparate și a trăirilor neexplorate suficient, ale căror semnificații s-au estompat poate odată cu trecerea timpului. Eseurile vor configura astfel un sine care se vrea a fi coerent și constant în toate etapele vieții sale. Scriitorul care și recheamă în conștiință fragmente din trecut se regăsește

în actul interpretării de sine prin joaca de-a ficțiunea, expresivitatea comentariilor denaturând adevărul pur al faptelor și punând în scenă un *alt* Pamuk.

Pamuk așază în centrul introspecției sale viața de zi cu zi, cea impregnată când de banalitate, de ne semnificativ, când de miraculosul latent, invizibil. Comentariul eseistic vizează, de asemenea, propria operă, literatura în general, scrisul și chiar politica.

Eseul *Dead Tired in the Evening* de pildă, din prima parte a volumului, *Living and worrying*, se înfățișează ca o scurtă meditație asupra rutinei apăsătoare: întoarcerea acasă și oboseala, aceeași lampă stând pe masă, mâncarea e în același coș, iar televizorul e mereu o alegere neinspirată. Viața se rezumă în mod banal la muncă, vorbit la telefon, furie pe alte persoane, scris, iar constatarea e că "I became a man ... and also—yes, much obliged—an animal."¹⁸ Sentimentul care-l caracterizează pe acest *sine ficționalizat* este unul de abrutizare: "My teeth are crumbling in my jaw. My brain is melting from unhappiness and trickling down my throat. Where's the salt, where's the salt, the salt? We're eating our lives away. And a little yogurt too. The brand called Life." O simplă privire către astrul nopții declanșează resortul salvator al imaginației: "Other worlds are the best consolations. On the moon they were watching television. I finished off with an orange—it was very sweet—and my spirits lifted."

Identitatea narativă asociată personajului din eseul de față revelează individul care reușește să se regăsească în *alteritate*, într-un *eu eseistic* construit prin narare și rememorare ce poate fi descris drept plictisit, dar și revoltat de însiruirea de acțiuni mecanice, lipsite de sens din cauza monotoniei zilnice.

Pe parcursul acestei mișcări a căutării de sine, de autolămurire, important nu este adevărul complet al faptelor care fac obiectul eseurilor (stricta lor considerare incorectă drept mărturii senzaționale din viața personală a autorului), ci impresia de autenticitate, dar mai ales sensurile extrase din procesul notației, al speculației eseistice, care sunt în fond universal valabile: activitățile stilului de viață modern, dictat de branduri și mass-media, ce pot fragmenta identitatea ori provoca o senzație de înstrăinare față de sine.

Ca explorare a sinelui, eseul autobiografic profită datorită structurii sale ambivalente (suprapunerea cadrului referențial cu cel ficțional) de posibilitățile narativității pentru interpretarea micilor istorii personale: a conferi un sens de unitate asupra vieții și a te poziționa diferit față de aceasta sunt aspirații care se împlinesc vorbind despre sine în termenii *altuia*.

Note:

1. Emil Cioran, *Carnete*, București, Humanitas, 2016, p. 184

2. Eugen Simion, *Genurile biograficului* vol. 1, Univers enciclopedic, București, 2002, p.151
3. Sébastien Hubier, *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie, à l'autofiction*, Paris, Armand Collin, 2005, p. 133
4. George Gusdorf, *Auto-bio-graphie*, Odile Jacob, 1991, p. 248
5. *Ibidem*, p.249
6. Pascal Riendeau, *La rencontre du savoir et du soi dans l'essai*. În *Études littéraires*, vol. 37, n° 1, 2005, p.93, articol disponibil la adresa de web: <http://id.erudit.org/iderudit/012827ar>
7. *Ibidem*, p.134
8. *Ibidem*, art.cit, p.93
9. *Ibidem*, p.94
10. *Ibidem*, p.94
11. *Ibidem*, p.95-96
12. Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990, p.138
13. *Ibidem*, p. 175
14. *Ibidem*, p.143
15. Orhan Pamuk, *Other Colors – Essays and a Story*, Alfred A.Knopf, New York, 2007, p.8
16. Orhan Pamuk, *op.cit*, p.9
17. *Idem*
18. *Ibidem*, p. 36

Bibliography:

- Cioran, Emil. *Carnete / Notebooks*, București, Humanitas, 2016
- Gusdorf, George. *Auto-bio-graphie / Auto-bio-graphy*, Paris, Odile Jacob, 1991
- Hubier, Sébastien. *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie, à l'autofiction / Private literatures. Expressions of the self, from autobiography to autofiction*, Paris, Armand Collin, 2005
- Pamuk, Orhan. *Other Colors – Essays and a Story*, New York, Alfred A.Knopf, 2007
- Ricoeur, Paul. *Soi-même comme un autre / Oneself as Another*, Paris, Seuil, 1990
- Riendeau, Pascal. *La rencontre du savoir et du soi dans l'essai / The confluence of knowledge and self in the essay*. În *Études littéraires*, vol. 37, n° 1, 2005, articol disponibil la adresa de web: <http://id.erudit.org/iderudit/012827ar>
- Simion, Eugen. *Genurile biograficului* vol. 1 / *The biographical genres*, volume 1, București, Univers enciclopedic, 2002

